

נתן זך מראיין את יצחק לאור לרגל חזרתה של הצגת „אפריים חוזר לצבא“ אל הבימה, עם החלמתו של דליק וולניץ

לשקר או לדבר על אמת

בפתח המחזה שלך, „אפריים חוזר לצבא“, אתה מצטט שתי שורות משיר של ברקט: „שאחריים ידברו על חרפתם/ אני מדבר על שלי“. הכיבוש נתפס אצלך כחרפה. אבל חרפה של מי? של מתנגדינו?

— כשאתה עובר ברחוב ואתה רואה איש אחר — נניח שהוא מעט חזק יותר — מכה איש אחר, ואתה אינך יכול לעשות רבר כדי לעזור לו, אתה חש בושה. ואם כמה אנשים מכים את האיש האחר, זו בושה עוד יותר גדולה. ואם סביב למכים מתקבצים עוד יותר אנשים, מעוררים את המכים, נותנים להם מדי פעם צעות ובעיקר עוסקים בזלילה, אין לך מה לעשות, אלא לחוש חרפה.

תחושה של אשמה?

— ועל זה נאמר בתפילה: „על חטא שחטאנו בחוסר מעש.“
כלומר?

— עירן האינתיפאדה הוא כווראי שיא הברוטאליות, שמדינת ישראל גילתה איי פעם, באופן כליכך מתמשך. נכון שהיה גם מרחק הרמיה של מילחמת-הלבנון, שנתרגו בה יותר מ־20 אלף בני־אדם, רובם אורחים, אבל במלחמת-הלבנון שילמנו מחיר כמעט מיידע על הברוטאליות הזאת, ולכן גם האפקט שלה היה עמוק יותר על „התודעה הקיבוצית“ הישראלית. אפשר היה לגלגל עיניים למרומים ולשקר בעזרת סטייב־אורט, או „טעות מוסרית“, כמו שעש כל טיפוס פובליציסטיים ולומר „מילחמת יש ברירה“, או „טעות מוסרית“, כמו שעש כל כך הרבה מוחים בלתי־מדייקים בניסוחיהם, אבל בעצם הכוונה היתה א: „לאיזה בוז נתקע צה"ל שלנו“. כאן באינתיפאדה — הבהמיות והאכזריות חוגגות, אבל ההסתגלות ההמונית אליהן נוחה מאוד. התשלום הוא כמעט רק בהתבהמות.

כלומר, יש קונסנזוס?

— לא, דווקא אין קונסנזוס. למרות המאמצים האדירים ליצור קונסנזוס, כלומר ליישר את הקו של כל הנכוכים, השואלים, הלא־מסכימים. למשל, עכשיו בעניין הכי חרידי, שמציעים שמיררובין. ואף על פי כן, בפעם הראשונה בתולדות מדינת ישראל יש מיפלגות פוליטיות — ובהחלט לא מיפלגות שוליים ואני מקווה, שהן תעמורנה במאמץ הזה — המקבלות את העמדה הבסיסית של הצד שכנגד: כלומר הגררת המלחמה של הצד האחר ומטרתה של המלחמה הזאת: שיחרור לאומי והקמת מדינה עצמאית. מכאן הניסיון העקשני של השילטון לבנות „הסכמה לאומית“. לצורך זה שוב מוציאים מהמגירות את הטכסיסים החבוטים ביותר, ובלבד שאפשר יהיה לקרוא לאותה ארישות קתת חושית, שמאיינות את השלב האפל הזה, שאנחנו חיים בו, כשם „קונסנזוס“, למרות שאין כזה. כדאי לקרוא מה שכותבים אותם אנשים, שההיסטוריון של תקופתנו יכנה אותם כווראי כשם „תועמלני מערכת הביטחון“. קח למשל אותן „תוכנית־מנהל נודע ואת המישט הזה, שכתב: „נראה כי שר-הביטחון טרם הכין שההסכמה הלאומית הרחבה ללחום באינתיפאדה מותנית בהגנה, שצה"ל פועל בשטחים ביד קשה, כדי להבטיח

את החוק והסדר והביטחון האישׁי.“ כמה קבין של צביעות, צידקנות ורישעות התקבצו במישט המיתמם הזה. כשאומרים שהעכרית שלנו מזדנית ומזדקמת בתקופת האינתיפאדה, מתכוונים למישטטים מסוג זה: „צה"ל פועל בשטחים ביד קשה, כדי להבטיח את החוק והסדר והביטחון האישׁי.“ אתה מבין כמה וזהמה יש בגילגול־העיניים הזה למרוי מי?

למשל?

— למשל, כמה סטריאוטיפים לשוניים, האמורים לכסות את עיני הקורא כדי שלא יתמודד עם המציאות, דווקא על רקע הטיעון השיקרי: „יד קשה“, „חוק וסדר“, „הביטחון האישׁי“. כמה זועות עומדות מעבר לביטוי „יד קשה“? מהו אותו „חוק וסדר“ שצריך להבטיח? מהו „הביטחון האישׁי“? ומעל לכל, ההנהגה הכמעט מובנת מאליה ברמגוניה הזאת, כאילו יש „הסכמה לאומית“? אבל הרי אין הסכמה לאומית, וזלת המחד הקונפורמיסטי התייצב נגד, וזלת העצמות לצאת ולהתנגד. לצאת החוצה מהשורה. מוסוליני, כנאום שלא התיר מפרסם, ולכן נחשף רק אחרי תלייתו, אמר ש„האכזריות — הכרחית: עליה להיות אכזריות של ניתוח ואין להוכיחה תמיד

יצחק לאור

כפומבי — אורחים עם השורה ישלימו עם האלימות, כל עוד ידובר בה רק לאחר שבוצעו.“ זה בדיוק מה שקורה אצלנו ולזה קורא התועמלן הנזכר „הסכמה לאומית“, שאינה אלא, בלשונו היתר־מדייקת של מוסוליני, „השלמה עם האלימות, לאחר שברו צעו“. אלא מה? צריך לעטוף את האכזריות הזועתית היומיומית הזאת באצטלה של פיוף, ולשם כך ררושים תועמלנים. מיתוס רווח הוא שהמשכיל הממוצע אצלנו הוא ליבראל. נכון שהמשכיל הישראלי הוא בדרך־כלל ליבראל, אבל בהסתברות גבוהה מאוד, הוא ליבראל שעובד את השילטון בדרכים שונות. היסטורית, זה נובע, כווראי, מהמרכיבות העצומה של המדינה (כולל מער"כתי־הביטחון) בחיירות, כמממנת, כבעלת בית, כמפרסמת ענקית, כבעלת כוח עצום ליצירת מיני טאבו וכו' וכו', אבל זה כבר סיפור אחר.

גם סופרים ומשוררים משמשים כ־תועמלנים?

— המשורר מאיר ויזלטיר, בהרצאה שני שא כברקלי לפני כמה חודשים, טען שיש הברל גדול בין המשוררים העבריים לפרו־איקונים, מבחינת חוסר יכולתם של הסופרים לתאר באופן קונקרטי את הסבל הישראלי, שאותו גרמה המדינה לנתיניה (ואני כרגע בכלל לא בטוח שהניסוח שלי מדוייק). אני יכול להעיד שבשלב הראשון של מילי־חמת־הלבנון לא היה שום קושי לגייס משוררים למחאה. להיפך. גם לא מחזאים. לעומת זאת, היה קשה מאוד להשיג חתימה של סופרים לעצומת „די“, למשל. אפילו יורם קניוק סירב לחתום בשלב ההוא. מפתיע עד כמה הפרו־איקונים אצלנו זהירים יותר, שלא לנסח זאת אחרת. אף משורר עברי, כולל אהרון שבתאי, שהוא נאשיסט, אפילו על פי הצהרתו שלו, לא ירד מעולם לדרגה התועמלנית של אה־רון מגד. אלא מה? אהרון מגד יישבע לך ויביא לך את כל ההוכחות, שהוא היה תמיד נגד הכיבוש. וזה אולי נכון, מילולית. כלומר, זה בכלל לא מעניין, משום שהוא תועמלן של השילטון, במובן הכי נוח שתועמלן של השילטון עובר בפאזה של האחרות הלאומית־אינתיפאדה: בוחר לו ואריאנט בין פרס לשמיר ומקשקש קצת, מייסר קצת את הקרי צונים מימין (כהנא? גנר?) ואחר כך מייסר את הקצנה כשמאל. מגד היה בטח גם נגד מילחמת־הלבנון, אבל הרד וזימר בכביש לבנון את פי הטבע והנוף. (מזל שיש ארכיוני עיתונות. צריך יהיה פעם לעשות חוברת לזכר כל הרגוי לבנון ושתתרכזו כמה שכתבו התועמלנים.)

עכשיו, שאתה מפנה אותי למאמר של אותו עיתונאי־מנחה ידוע (אני מקפיד באחרונה שלא לקרוא אותו), אני רואה שהוא נכתב דווקא מתוך עמדה של הסתמי־מוסר ליבראלית כנגד רבין!

— רוב המאמרים הנכתבים אצלנו בעד הכיבוש ובעד האכזריות, נכתבים מתוך עמדה ליבראלית. זה לא אומר שכל המאמרים הליבראליים מגינים על הכיבוש, חס וחלילה. אבל לא־טראסט מתפתחת אצלנו תעמולה כפולה. בשביל מי שכבר אין לו עקבות מוסריות, יש יובל נאמן, בנימין נתניהו, שמיה, ארנס, רוני מילוא, מודעי, רבין, או סירה שלמה של עיתונאים ימניים פרועים, שהחלו את דרכם כעלי־אגנה של עיתונות ליבראלית־מקומנית ומוכיכים כסיגנונם הפרוע את העיתונות הפרו־נאצית באירופה של שנות ה־30. אבל בשביל העלית היש־ראלית, זו השיכבה הקובעת, שערכיה התגבשו עוד בטרם היות הגדה המערבית ל„יהודה ושומרון“, „יו״ש“, „ישׁע“, „יושׁע“ וכו', יש צורך בטיעונים אחרים. למשל — „כמה נורא להרוג ילדים בהפגנות, הבה נכעס על הפלסטינים — למה הם שולחים ילדים להפגנות?“

ובשקדנים מהסוגים הללו עוסק המ־חזה שלך, „אפריים חוזר לצבא“?

— לפני שראיתי את הבימוי הרגיש כל

דרכו של מחזהו של יצחק לאור „אפריים חוזר לצבא“ אל הבימה היתה מן הקשות שידע מחזה כלשהו בשנים האחרונות. תחילה נתקבל על־ידי תיאטרון חיפה, אחר נפסל בידי הצנזורה. לאור, שעתר לבג"ץ, הצליח להביא לביטול האיסור — אבל אז כבר חזר בו תיאטרון חיפה, מחשש תגובות המימסד העירוני וקהל המנויים. לאור לא אמר נושא ובעזרת קומץ אמנים וידידים הצליח להעלות את ההצגה ב„צוותא“ ואז מקבל השחקן הראשי, דליק וולניץ, התקף־לב בליל הצגת־הבכורה. אבל בריאיון שלו מדבר לאור לא רק על מחזהו ועל דמותו הלא־מצודדת של התיאטרון הממוסד־מסובסד בישראל.

כך של אתי רזניק, שהבינה, לדעתי, נכון מאוד כמה מינורית חייבת להיות הצגת תיאטרון, בשביל שהטכסט יישמע, ולפני שראיתי את הדמות היפהפיה שבנה דליק וולניץ, הייתי אולי מסכים איתך, שאפריים הוא שקרן, כמו השקרנים בשרות הכיבוש. אבל אפריים הוא קצין־צבא, המשתתף בעצמו בכווער. כלומר הוא לא תועמלן, אלא אדם המצוי בתוך־תוכה של הפעולה עצמה, ולכן יש מידה גדולה יותר של אותנטיות בשקרים שהוא משקר לעצמו ולאחרים. אפריים קרוב יותר, לדעתי, לשקרים שהישראלי מן השורה נאלץ לחיות איתם יום יום, לשקר אותם יום יום, אם הוא משתתף בפועל במכונת־הכיבוש.

אל תגיד לי שאתה אוהב את אפריים?

— אני לא יודע. לפעמים אני אוהב אותו. לפעמים אני מתעב אותו. לפעמים אין לי כוח אליו. לפעמים אני רוצה שלא יהיה. לפעמים אני רוצה לשנות את דעתי. החמאי לי מאוד, שמאיר פעיל, למשל, אהב את המחזה הזה, לא משום שהוא קורא חשוב יותר של המחזה, מאי"כ יהושע, למשל, שגם אהב את המחזה, אלא משום שאפשר לומר, שמבחינה פורי־ליטית מאיר פעיל שייך לדור של האפריים־מים, או ליתר דיוק: לדור שחינך את אפריים. וגם אני, חרף הקאריירה הצבאית המינימליסטית שלי, באתי מאותם מקומות וטיילתי באותם טיולים ושרתי אותם שירים ופיתחתי הרבה מאוד מנגנונים, כמו אפריים. אנחנו שנינו מאותו הכפר. אנחנו שנינו מאותה „חולצה כחולה“. תאר לך כמה אני אהבתי את הגבעטרון.

לכן גם העוינות וחוסר־ההגיינות של „על המישמר“ כולי ההצגה?

— ייתכן. אבל שוב — העוינות שאני פגשתי בשנים האחרונות, במישור של הכתיבה, באה תמיד מהתועמלנים, לא מהאנשים המרגישים, החיים את הפעולה עצמה. חברים מהקיבוץ הארצי, שהיו בהצגה, התרגשו מאוד. כלומר, אתה יכול לייסר את האפריים שכצופה, אבל הצופה עורגו נכון לאהוד את האירוע, כי לתיאטרון באים מתוך כוונה להסתכל במראה ולכאוב. זה התועמלן — רק הוא מופקד על משטמה נגד הביקורת שלך. הוא לא בא להרגיש, אלא בא למיין, במיקרה הטוב, לפקח ולפסול — במיקרה הרע. וזה נכון לגבי הרבה מאוד מישורים של האמנות הפוליטית. אנשים הוטרנו, או לכבות, או לכי, אוב, או להתרגש. זה התועמלן שמפיח אחר כך את הסקנדל, כי הוא מופקד על זה.

אתה משתמש הרבה במילה „תועמלן“, ואתה בעצם מדבר רק על תועמלנים מטעם השילטון.

— אלה התועמלנים היחידים שאני מכיר. לשמאל, או לאופוזיציה, אין תועמלנים!

— אצלנו? פחות מדי. אין מי שמשלם להם. תועמלנים לא עוברים בחינם. אבל לשמאל ולאופוזיציה אין גם תיאטרון, עיי־תונים, בימה לדיאלוגים מיידים, מוסדות. תאר לך, סופרים אצלנו וקוקים להיווך של